

FOTOGRAFİK ANLAM ÜRETİMİ ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. Birsal MATARA*

İnsanlararası ilişkilerde sadece konuşulan dil değil, iletişimin her türlü biçimi anlam üretmektedir. Jean Mitry "bir şeyin, bir olayın, bir insanın bu dünyada var olması, kendisine bir anlam yüklenmesi için yeterlidir" demektedir. Peki anlam nedir? Anlam kavramının tanımı ya da açıklaması nasıl yapılabilir? Fotografik açıdan anlam üretimi-incelemesi nerede başlar, nerede biter? Giderek zenginleşen bir görsel-ışitsel anlam üretim evreninde fotoğrafın işlevi ne olacaktır? Ve üretim mekanizmasında rol oynayan önemli etkenler nelerdir? Bunlara benzer soruların yanıtlarını verebilmek oldukça güçtür. Hele sanatta her türlü estetik değerlendirmenin neredeyse olanaksız hale geldiği günümüzde. Bütün bunlar için tüm felsefe, din, toplum, kültür, dilbilim, anlambilim tarihi konusundaki çalışmaları bilmek ve sentezlemiş olmak gerekir. Yanısıra yapıt nasıl üretilir? Nelerden yararlanır? Sanatçı-yapıt ve dünya görüşü arasında ne türden ilişkiler vardır? Mantık, bilinç, bilinçaltı, arzu, söylem oluşturma vb. arasındaki ilişkiler nelerdir? Böyle bu ilişkileri belirleyen pek çok soruyu da art arda sıralamak mümkün. Sanat üzerine söylemlerin hızla çoğaldığı günümüzde bu soruların yanıtlarını verebilmek hiç de kolay değil, özellikle bu yazı çerçevesi içinde.¹

Konuyu fotoğraf özelinde değerlendirmeden önce, kısaca toplumsal bir olgu olarak sanat ve sanatsal üretimden söz etmek istiyorum. Sanatsal üretim toplumsal iktidarlardan ve tarihsellikten bağımsız değildir. Sanat eserinin algılanması ve sanat-toplum ilişkilerinin estetik boyutu, sanatsal anlatım biçimlerinin toplumsal yaşam içinde belirli konumlar elde etmesinden bu yana çeşitli düzeylerde ele alınmış ve günümüze kadar farklı evrelerden geçerek özgün şekillerde oluşagelmıştır. Başta da ifade ettiğim gibi, sanatsal düşüncenin boyutlarını anlama ya da analizini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla her sanatçının yapıtında, sahip olduğu zihniyet ve dünya görüşünün yansımalarını bulabilmek mümkündür.²

Düşünüp, konuşmaya, yazmaya başladığından bugüne insanoğlunun "anlam" yaratma ve üretmekten başka birşey yapmadığını söyleyebiliriz. Biraz önce de belirttiğim gibi,

*Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Bölümü.

¹ Aynıntı bilgi için: Bkz. Aclanin, Oğuz, *Sinemada Anlam ve Anlatım*, Kitle Yayınları, Ankara, 1994

² Aynı, s. 20

dinler ve inançlar, yasalar ve kurumlar, gelenek ve göreneklerin tümünün kökeninde “**anlam**” sorunu yatmaktadır. İnsan simgesel ve dinsel denebilecek iki düşünce biçimine sahiptir. Dinsel düşünce de bir anlamda yine simgesel bir düşünce biçimi olmakla birlikte aynı şey değildir. Çünkü insan çoğu kez duygularını sözcüklerle anlatmaz ve aktarmaz. Bu yüzden de dans, müzik, resim vb. dilyetilerini geliştirmiş ve kullanmıştır. Marks ve Engels’e göre “*algılanabilen bir dayanak olan dilyetisi olmadan düşünce ve bilinç sözkonusu olamaz.*” Öyleyse düşünce ve bilinç, temelinde toplumsal olgulardır. Yine F. Saussure göre; dilyetisinin hem bireysel hem de toplumsal bir yanı vardır. Toplumsal yanı dil, bireysel yanı ise sözdür. Felsefi düzeyde ise anlam, içinde yaşanan dünya ve evrenle ilişkiler kurmak ve yaşamda bu ilişki çeşitlerinin bir öneme sahip olmasını arzu etmektir. Henri Lefebvre “*içerik yaşamdır*” der. Anlam yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır. Sokrates ise “*sınamayan ve incelenmeyen bir hayatın yaşanmaya değmeyeceğini*” söyler. Anlam yaratmak bizatihi yaşamın içinde yer almaktadır. Arda Denkel’in ifadesiyle de “*Anlam bir düşünce değildir. Düşünceye içerik olan ve herkesin gözlemine açık gerçek bir olgudur.*”³ Dolayısıyla anlamı yaratırken anlam üretme sürecinin karşısında doğal olarak anlatıları kavrarken yaşanan anlam yakalama süreci vardır. Bir daha yinelerseniz bu anlam yakalama ve dışavurmada sanatçının dünyaya ve olaylara bakış açısıyla zihniyeti temel etkenler olarak karşımıza çıkar. Dünyaya ve olaylara bakış açısının da anlam ve anlatım açısından pek çok çeşitlikleri vardır. Özetle dünya vardır ve sanatçı dili kullanır.

Konuyu fotoğraf özelinde aldığımızda ise yine bir dizi soru sıralayabiliriz. Başlangıcından itibaren fotoğraf nedir? Bu soru fotoğrafın kimliğini, anlatım olanaklarını ve işlevselliğini tanımlamak adına sıklıkla tartışılmış, süreç içinde doğal realiteye endeksli olmaktan çıkarak görsel çeşitliliklerle tanımlanmaya çalışılmıştır. 20.yy’dan itibaren bu sorgulama “*Fotoğraf sanatı nedir?*” “*Fotoğraf estetiğinin boyutları ne olabilir?*” sorularına karşılık olabilecek radikal estetik tartışmaları getirmiş ve fotoğraf nedir sorusu bizzat fotografik anlam üretiminin başlıca fenomeni haline gelmiştir.

Her bakma ediminde bir anlam beklentisi vardır. Başka bir deyişle, imgelerin neyi dışavurmak üzere biraraya getirildiklerinin mantıksal bir kesinliğe gereksinimi vardır. Gerçekte görünümlerin bizzat doğasında potansiyel biçiminde varolan anlamı, fotoğrafı çeken kişinin seçme düzleminde açığa çıkmaktadır. Bu açıdan fotoğraf çekme-yapma ediminde bir nedensellik sözkonusudur.

Biliyoruz ki fotoğrafın bir nesne olarak elde edilmesi deneysel bir dizgenin sonucudur. Yanı sıra teknik-fiziksel ve kimyasal karmaşık bir süreci gerektirir. Ve fotografik dilyetisinin evrimi ve alternatif yaratıcılık örnekleri daima teknik olanaklara bağlı olarak gerçekleşir, diğer bir ifadeyle fotoğraf, teknoloji ve estetiğin diyalektik bir söylevidir. Yine fotografik nesnenin iki boyutlu görüntü olarak serüveni bu andan itibaren başlamaktadır. Bir yapıtı-fotoğrafı seyrederken izleyen o yapıttan duyduğu haz, izleyen estetik ideolojisiyle fotoğrafın görsel-estetik ideolojisinin belli açılardan aynı eksen üzerinde

³Ayrıntılı bilgi için Bkz. Denkel, Arda, *Anlam ve Nedensellik*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1996.

çakışmasının sonucudur. Olayların-yaşanan gerçekliğin anlamlandırılması, uğruna mücadeleye girilen şeyin bir parçasıdır. Çünkü anlamlandırma kolektif toplumsal anlamların yaratıldıkları araçtır. Özellikle konumuz olan fotoğraf, konuşulabilir olanın alanını yaratan bir görme biçimi, düzenleme ve yargılama yöntemi ve tercih olgusuyla birlikte anlamı yaratmaktadır. Çünkü anlam bir başına varolmaz, onu yaratmak gerekir.

Ontolojisi gereği sınırsız anlatım olanakları sunan fotoğraf, sanatsal üretim, iletişim ve algılama koşullarında yer alan değişmelerle birlikte sanatların tümünde görülen farklı yorumları günümüzde de sürdürmektedir. Yanı sıra teknolojik yapılanma her seferinde yeni perspektifler sunmaktadır. Görüyoruz ki hem teknik yetersizlikler hem de fazlalıklar anlam üretimini belirleyen en temel öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çağımızın paradoksal gibi görünen belirtileri ya da ortaya çıkan bulguları, bilimlerden felsefelere, politikarlardan teknolojilere değin uzayıp gitmekte, günümüze dek uzanmaktadır. Bilimlerin temellerindeki kriz, estetik dünyasına da yansımış ve geleneksel yapılarda çeşitli dönüşümlere neden olmuştur.

Radikal değişikliklerin yaşandığı günümüzde hayatın her alanında, yeni bir toplumsal evreye girildiğine ilişkin veriler sunulmaktadır. Tarihin Sonu, Sanatın Ölümü, İdeolojilerin Sonu gibi kavramlarla ifade edilmeye çalışan 21. yy'a hızla yaklaştığımız şu sıralarda, ideolojisinin tek amaç haline geldiği süreçte, estetiği sanatsal ve düşünsel üretimi, değerlendirmenin olanaksız hale geldiğini söyleyebiliriz.

Günümüzde sanatta her türlü estetik değerlendirmenin olanaksız hale geldiğini ifade eden Baudrillard, bu durumu şöyle tanımlar: *"Estetiğin ya ötesindeyiz ya da altında. Sanatımıza estetik bir yazgı ya da tutarlılık aramak gereksiz. Göğün mavisinin kızılaltında ya da morötesinde aranması gibi birşey olur bu. Bu anlamda artık güzel ya da çirkin'e ulaşamadığımızdan ve değer yargısında bulunmamız olanaksız olduğundan içinde olduğumuz bu noktada umursamazlığa mahkumuz. Ama bu umursamazlığın ötesinde, estetik zevkin yerini alan başka bir büyülenme doğuyor. Güzel ve çirkin, karşılıklı çelişkilere bir kez kurtuldular mı, bir biçimde çoğalırlar. Güzel'den daha güzel, ya da Çirkin'den daha çirkin ortaya çıkar."*⁴

Yine Baudrillard'a göre günümüz hiper-gerçek evreninde trans-estetik, simülasyon alanına giren tüm sanat biçimlerini ve tüm üslupları ayımsız kucaklıyor. Dolayısıyla günümüzde eksikliği duyulan en önemli şeylerden biri de yaratıcılıktır.

Kanevski, anlamın yokoluşunu şöyle tanımlar: *"Bir gün insan 'virgül'ü kaybetti. O zaman zor cümlelerden korkar oldu ve basit ifadeler kullanmaya başladı. Cümleler basitleşince düşünceleri de basitleşti. Bir başka gün 'ünlem işareti'ni kaybetti. Alçak bir sesle, tonlamayı değiştirmeden konuşmaya başladı. Artık ne bir şeye kızıyor, ne bir şeye seviniyordu. Bir süre sonra 'soru işareti'ni kaybetti ve soru sormaz oldu. Hiçbir şey ama hiçbir şey ilgilendirmiyordu onu. Ne kainat, ne dünya umurundaydı, ne de kendisi... Ömrünün sonuna doğru... kendisine has tek düşüncesi yoktu."*⁵

Kanevski'ninkine benzer duygu ve yoğunlukların fazlaca yaşandığı bugün, içinde

⁴Baudrillard, Jean, *Kötülüğün Şeffaflığı*, Çev. Işık Ergüden, Ayınıtı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 24.

⁵Aktaşan: Adanır, Oğuz, *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış I-II*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1997, s. 315.

yaşadığımız dünyayı yepyeni bir perspektif doğrultusunda çözümlmek ve yorumlamayı yapabilmek gerekmektedir.

Sonuç olarak fotoğraf ve fotoğraf sanatını bilmek yeterli değildir. İçinde yaşanan toplumsal-kültürel yapıyı derinlemesine tanımak gereklidir. Sanatçı kişiliğin gerektirdiği bilgisel altyapının ve yapıt üretmeye neden olan tüm kaynağı tarih, toplum, din, etik ve kültür değerleridir.

Barthes "güncel olan dünyadır. Yoksa edebiyat değil" der. Sanatta değişime uğrayan biçimlerdir, içerikler değil. Önemli olan içeriğin güncel-çağdaş bir biçimde sunulmasıdır.⁶

Jan Sudek

1991

1996

Ermine Ceylan

Pierre et Gilles

Andrei Barov

Thomas Rusch
Paradise Lost - Sensi

⁶Acıirat, Oğuz. *Sinemada Anlam ve Anlatım*, Kitle Yayınları, Ankara, 1994, s.75.

KAYNAKÇA

- ADANIR, Oğuz, **Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış I-II**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1997.
- ADANIR, Oğuz, **İşitsel ve Görsel Anlam Üretimi**, Tümer Yayınevi, İzmir, 1986.
- ADANIR, Oğuz, **Sinemada Anlam ve Anlatım**, Kitle Yayınları, Ankara, 1994.
- BAUDRILLARD, Jean, **Kötülüğün Şeffaflığı**, Çev: I. Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- DENKEL, Arda, **Anlam ve Nedensellik**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1996.
- DİNÇER, Murat, **Bir Gösterge Dizgesi Olarak Fotoğraf**, Bilim ve Teknik, İstanbul, Ağustos 1996.
- İMANÇER, Dilek ; ÖZER, Zühal, **Göstergebilimsel Çözümleme** Sinemasal, Ortak Kitap -3, Bahar, 1999.
- MITRY, Jean, **Sinema Estetiği ve Psikolojisi**, Çev: O. Adanır, D.E.Ü., Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, 1989.